

URBÁN ERIKA

Numen, auctoritas, imperium – A római tekintélyfogalom egyes aspektusainak értelmezése és azok megjelenése a jungi archetípusok tükrében

ABSTRACT

There is a very rich literature on the Roman concept of authority, especially in relation to Augustus. Many writings on Augustus of Numen approach the Roman concept of authority from a religious perspective, examining it from the point of view of the imperial cult as an integral extension of Roman religion. The present work attempts to elucidate the specificities of the Roman concept of authority, and in particular the phenomenon of the numen Augusti, within the framework the Jungian system of archetypes. This is achieved through a clarification of the concepts of numen, auctoritas and imperium in light of the Jungian archetypes.

Keywords: Augustus ■ numen ■ auctoritas ■ imperium ■ authority
■ Jung ■ archetype ■ anima ■ roman religion

Cicero *Az istenek természetéről* szóló vallásfilozófiai művében a római vallás sajátos jellegére mutat rá, amikor így ír: „Est enim pietas iustitia adversum deos; cum quibus quid potest nobis esse iuris, cum homini nulla cum deo sit communitas?”^[1], azaz: „Mert a jámborság igazságosság az istenekkel szemben; de milyen jogról is lehetne szó velük kapcsolatban, amikor az embernek nincs semmi közössége istennel.”

Az isten és ember közötti közösség hiánya a római vallás azon sajátos jellegéből adódik, hogy az, számos más vallástól eltérően, nem rendelkezett olyan isteni kinyilatkoztatással, amely alapvetően meghatározta volna az ember és isten közötti kapcsolat mikéntjét. Emiatt a rómaiaknak az istenekhez fűződő viszonya különleges jelentőséggel bírt, akaratukat, szándékaikat szüntelenül fürkészní kellett, jóindulatuk, segítségük elnyerésére. Ebben a fürkészní folyamatban – isteni kinyilatkoztatás híján – ezért az istenekkel való kapcsolatfelvétel során a különös hangsúly tevődött a kimondott szó erejére.

[1] Cicero, 1985, 116.

Azzal, hogy a hivatalos római kultuszban „az isten és ember közötti kommunikáció nem spontán, hanem mesterséges úton, speciális hozzáértés segítségével, nehézségek leküzdése árán jön létre...”,^[2] Köves-Zulauf nemcsak a római vallás sajátosan kettős, implicit jellegét emeli ki, de egyben magyarázatát is adja a római vallásnak e kettőségből eredő kommunikációs nehézségeiből adódó vallási feszültségnek. Adamik Tamás e feszültséget okozó kettősséget azzal magyarázza, hogy „az állami felszín alatt magántöbbség húzódik meg; a szent tárgyak mélyén csupán tudott, de nem ábrázolt isteni személy rejtőzik; a kultikus tett mitikus eseményt jelenít meg; a történelem a teológia jelmeze; a mágia az istenvallás leple...”.^[3] A római vallásban tehát semmi sem olyan, amilyennek látszik. Ezért aztán nem is csoda, hogy a római vallás egyes jelenségeinek eredetét illetően számos tudományos irányzat egymástól eltérő álláspontra helyezkedett.

A római vallás mágikus jellegét hangsúlyozó, ún. (dinamikus) manaista irányzat arra mutat rá, hogy a római vallás kezdetben nem az istenekben, hanem a dolgokban, később pedig a személyekben rejlő titokzatos erőkből hitt. A személyes istenek képzete épp ezekből a manaképzetektől fejlődött ki.^[4] A kezdetben pusztán dolgokban megfigyelt természetfeletti erő a római vallás történeti fejlődése során később bizonyos személyekben manifesztálódott: a hajdanán személytelen mágikus erők lassanként egybeforrtak az azt megjelenítő személlyel, és a korábban „csak” emberfeletti képességekkel rendelkező vezető alakját isteni magaslatokba emelték. Ezt a folyamatot kíséri végig a *sacer, numen, deus* fogalmak megjelenése a római vallás egyes fejlődési szakaszaiban, melyek „sort alkotnak, s melyekben a személyes jelleg egyre erősebben érvényesül”,^[5] de ugyanez a tendencia figyelhető meg a személytelen, mágikus hatóerővel kapcsolatos kifejezések eredetileg semleges nemének a későbbiek során hímnemű és nőnemű (perszónifikálódó) formában való használatában is (pl. *augus, venus, numen* stb.).

A kifejezetten a személyben megnyilvánuló isteni működés kapcsán a *numen* fogalmának kiemelkedő szerepe van. Ami a fogalom eredetét illeti, a *numen* szó legkorábbi előfordulásában Acciusnál *nomen et numen Iovis* formában jelenik meg,^[6] amelyet Wagenvoort úgy magyaráz, hogy az ősbibb, manaisztikus erőt jelképező *numen* kifejezéshez az istenfogalom személyesítése során társult később hozzá a *nomen* szó.^[7] Pötscher azzal érvel, hogy a két fogalom egyetlen tiszttség különféle aspektusait fejezi ki, érvelését pedig azzal magyarázza, hogy a római hadvezér különféle funkcióit is az egymással átfedésben lévő *ductus, imperium, auspicium* fogalmakkal nevezték meg.^[8] Véleményem szerint a Wagenvoort-féle

[2] Köves-Zulauf, 1995, 3.

[3] Adamik, 2009, 43.

[4] Köves-Zulauf, 1995, 17.

[5] Köves-Zulauf, 1995, 32.

[6] Nótári, 2003, 35.

[7] Wagenvoort, 1956, 74.

[8] Pötscher, 1988, 449.

elképzelés abból a szempontból hiányos, hogy nem ad magyarázatot arra, hogy ha a megszemélyesített istenre utaló *nomen* szó a *numen* fejlődésének az eredménye, akkor milyen okból szerepel a kifejezésben a két fejlődési fokot jelző szó egyszerre, és miért ebben a sorrendben. Véleményem szerint a *nomen* kifejezés ebben a *nomen et numen Iovis* formájában a római vallásban érvényesülő, a név használatához fűződő speciális szabályokkal is összefüggésbe hozható, és Pötscher koncepcióját támasztja alá. Köves-Zulauf mutat rá arra, hogy a római valóságban a névhasználat aköré az ősi hiedelem köré szerveződött, hogy a név és a nevet viselő személy valamilyen módon azonosak egymással,^[9] így különösen a felidézés és az *evocatio* kapcsán (de akár egy ima elmondása során is) meglehetősen óvatosan kellett bánni az isten nevének használatával, hiszen annak pontos ismerete különleges erőt biztosított a név tudójának. Ahogyan Marót Károly utalt rá, „...a *numen* és *nomen* név... nem lehet pusztán szójáték, mert egy (*nomen*-nel) megnevezett mozgás (*numen*) már a.m. az isten.” Mindennek következményeként „széles körben megfigyelhető törekvés mellékneveket és sajátos elnevezéseket képezni egy verbálisan célba vett személy megjelölésére...”.^[10] Bár az adott személy nevének ily módon történő halmozása az istenneveknek kifejezetten a szóbeli megnevezése kapcsán merül fel, de ha elfogadjuk a verbális névhasználat szabályaihoz fűző óvintézkedések érvényét, akár Accius is gondolhatta azt, hogy írásának esetleges rituális környezetben történő felolvasásakor a *nomen et numen Iovis* szóbeli elhangzására is sor kerülhet. Ezért az isten titkos (és az elkerülendő epifániát előidézni képes) neve helyett (amelyben valamilyen formában talán a Iuppiter szó is szerepelhetett) a *nomen Iovis* genitivusi forma került megnevezésre. Iuppiter isteni jellegét nem lekicsinyelendő, a *nomen Iovis* összetétel mellett a Iuppiterben megnyilatkozó isteni erő jelenlétét továbbra is a *numen* szó jelezte. Ezt látszik igazolni az összetételben a *nomen* és *numen* szavak használatának a sorrendje is. Mindezzel persze nem arra szeretnék utalni, hogy Iuppiter nevét általánosságban tilos volt kimondani, hanem azt, hogy Acciust is talán a római emberre olyannyira jellemző vallásos elővigyázatosság vezérelte, amikor e szókapcsolatot megalkotta.

A *numen*nek kifejezetten Augustus nevével előforduló alakjai (különböző formákban) részben a korabeli feliratokon, részben irodalmi forrásokban bukkanak fel. Az Augustus nevével együtt szereplő *numen* – ahogy azt D. Fishwick hangsúlyozza – a Kr. u. I. században elenyésző számú feliraton fordul elő: pl. a Forum Clodii-n talált feliraton *numini Augusto* (Kr.u. 18), illetve egy Narbo-ban talált oltáron, amit *numen Augusti-nak* szenteltek (Kr.u. 11-13.).^[11] Fishwick ugyanakkor rámutat, hogy a jelzett feliratokon szereplő összetételekben a *numen* nem egy istenségre, hanem mint az élő vagy halott és istenített uralkodó egy tulajdonságára utal. Ebből az következik, hogy a *numini Augusto* és a *numen Augusti* összetételekben a *numen* személyhez kötődő fogalom, és benne így a *numen* nem

[9] Köves-Zulauf, 1995, 53.

[10] Marót, 1943, 253-254.

[11] Fishwick, 1969, 366.

azonos az uralkodóval magával. Igaz volt ez Augustusra magára és az őt követő uralkodókra is, egészen a I-II. század fordulójáig: „Augustus never made the step from possessing numen to being a numen; nowhere in the empire was he at any stage paid cult as numen; and at no stage before the turn of the second century was he or his successors ever addressed as numen or deus... On the contrary, dedications to the imperial numen are invariably dedications to the numen/ numina of the emperor/s, living or dead and deified – frequently in combination – in which cases the imperial numen is consistently treated as a quality or property of living or deceased emperor(s).^[12]

További feliratok tanúsága alapján később, a Severusok idején már nemcsak az élő uralkodó(k) személyéhez kapcsolódó tulajdonságot jelölték vele, hanem az istenné emelt, elhalt császárok attribútumát is értették rajta (pl. *numina/numini(bus) Augustorum*).^[13]

A szóösszetétel egyéb megjelenési formái az Augustus halála előtt néhány évvel, nagyjából Kr.e. 9-5. között, Tiberius császár Pannóniai győzelmének dicsőségére emelt oltáron szerepelnek, amely *ara numinis Augusti* néven vált közismertté, és amely ma kizárólag a *Fasti Praenestini* nevű felirat egyik fragmentumából ismert. A szövegtöredék rekonstruálása során keletkezett értelmezési polémia kapcsán Taylor arra mutat rá, hogy a Narbóban talált felirathoz hasonlóan, a *numen Augusti* formában szereplő összetétel (számos esetben a *genius Augusti* variánsként, de nem általánosságban vele egyező módon) kifejezetten személyéhez kapcsolódik, a *numen Augustum* forma egy kollektív istenségre vonatkozik, amely nemcsak az uralkodó geniusát foglalja magában, hanem a trón eljövendő örökösére utal.^[14] Ez utóbbi tartalommal jelenik meg az összetétel Ovidusnál: „..., sed prius inposito sanctis altaribus igni tura fer ad magnos uinaque pura deos, e quibus ante omnes Augustum numen adora progeniemque piam participemque tori”.^[15] Magyarul: „De előbb gyújts tüzet a szent oltárokon, áldozz a nagy és tiszta isteneknek, akik közül – mindenekelőtt – az augustusi *numen* imádd, és annak jámbor utódait, s ágyának részeseit.”

A vizsgált feliratok tanúsága alapján megállapítható tehát, hogy a *numen Augusti* birtokviszonyt megjelenítő összetételben (és annak variánsaiban, pl. *numinis Augusti*) a *numen* (amellett, hogy nem általánosságban utal az isteni tulajdonságra, hanem személyhez kötődik) nem azonosítható magával a mellette szereplő személlyel (ahogy azt Toutain állítja^[16]), hanem csak jellemzi azt. Ez a magyarázat az ugyancsak birtokos szerkezetben megjelenő, fentebb jellemzett *nomen et numen Iovis* összetétel általam felfogott értelmét is megerősíti azzal,

[12] Fishwick, 2007, 160., 254.

[13] "Dedications to the numina Augustorum are to be interpreted as denoting the numina either of joint emperors or more commonly of all emperors, the present emperor(s) in company with past emperors." (Fishwick, 1970, 191.).

[14] Taylor, 1937, 185-193.

[15] Ld. The Latin Library: Ovidius: Epistulae ex Ponto II.1.161.

[16] Toutain, 1907, 53.

hogy a *numen* szó által implikált isteni erő *numenként* való említése birtokos viszonyban, még ha egy konkrét isten nevével együtt is szerepel, egy istenségre jellemző tulajdonságra, nem pedig magára az istenségre utal. Mindebből persze arra is lehet következtetni, hogy a *numen* a római vallásban képes önálló entitásként megjelenni, hiszen nemcsak az „emberi” Augustus, de az „isteni” Iuppiter nevével együtt is felbukkan, és utal az adott „személy” tulajdonságára. Ennek a gondolatnak a mentén elindulva azonban egy másik probléma vizsgálatával újabb dolgozat tud majd születni.

Az augustusi *numen* megértéséhez hozzátartoznak ugyanakkor annak az *authoritasszal* és az *imperiummal* való összefüggései is.

Köves-Zulauf a személyes *authoritas* kapcsán úgy fogalmaz, hogy „Az a vezető, aki a római fogalomvilágban *imperiummal* és *authoritasszal* rendelkezik, egyfajta archetípust jelenít meg; hiszen az *imperium* eredetileg feltehetően nem jelentett egyebet, mint a vezető manáját, karizmáját, vagyis azt a képességet, amely által valaki más személyekben valami mást létrehoz, megszüli.”^[17] De hogyan is viszonyul egymáshoz e két fogalom? Az Augustus nevében is benne rejlő *augur/augus* fogalom az idők során számos jelentésváltozáson ment keresztül.

1921-ben egy finn tudós, Edwin Linkomies (később Edwin Flinck néven) közölte az *augur* szó etimológiájára vonatkozó azon nézetét,^[18] amely később (és mind a mai napig) széles körben elfogadottá vált, többek között Latte és Dumezil részéről is. Korábban az *augur* szó eredetét az *avis* és a *gero/gerere* szavakban vélte felfedezni a romanisztika (*quia per eum avium gestus edicuntur Festus*),^[19] Linkomies révén a madarak mozgásának értelmezésétől azonban merőben eltérő távlatok nyíltak meg. A finn tudós az *augur* szó eredetét az *augere*, növelni igéből vezette le, eredeti formájában (a latin nyelvben a Kr.e. 3. században végbement rotacizmust megelőzően) *augus/auguris* alakban. A perszonifikálódás során neutrális *augus* alakból maskulin alakká lett *augur* tehát a növelni tudás képességével rendelkező személy lett, azaz olyan tulajdonsággal bírt, aki „a növekedés csodálatos potenciáját más(ok)ba tudta oltani”.^[20] Ennek a képességnek az eredménye volt az *augurium* (eredetileg csodás növekedés). A későbbiek során az *augur* szó eredeti jelentése megváltozott: a jel létrehozójából pusztán annak megfigyelője és értelmezője lett. „Egészében véve a tudat küszöbe alá süllyedt egy egész ősi korszak emléke, melyben a jós funkciója nem a tőle függetlenül adódó csodajelek értelmezése, hanem ilyen csodáknak a létrehozása volt.”^[21]

Az *augur* többől eredő, és Augustus nevében is benne rejlő *authoritas* fogalmának magyarázatához elsősorban a *Res Gestae* 34.3 szolgál alapul. A szakirodalom ugyanakkor az említett szakasznak egymástól eltérő olvasatát adta: T. Mommsen a *praestiti omnibus dignitae* verzió mellett állt ki 1883-as fordításában, majd

[17] Köves-Zulauf, 1995, 18.

[18] Bailey, 1922, 44.

[19] Monumenta.ch: Paulus Diaconus. Excerpta ex libris Pompeii Festi de significatione verborum, 2,2.

[20] Köves-Zulauf, 1995, 25.

[21] Köves-Zulauf, 1995, 25.

1924-ben A. Premerstein az *auctoritatae omnibus praestiti* szövegváltozatot javasolta:

„Post id tempus praestiti omnibus dignitae, potestatis autem nihilo amplius habui quam ceteri, qui mihi quoque in magistratu conlegae fuerunt.”^[22]

„Post id tempus auctoritate omnibus praestiti, potestatis autem nihilo amplius habui quam ceteri, qui mihi quoque in magistratu conlegae fuerunt.”^[23] Magyarul: „Ezután mindenkit felülmúltam tekintélyben/ auctotitas-ban, de nem birtokoltam több potestast, mint mások, akik kollégáim voltak a magisztrátus-ban.”

Premerstein úgy vélte, hogy kijelentésével Augustus mint *princeps* saját hatalmi helyzetét sokkal nyíltabban és valóságghűbben jellemezte itt, mint ahogy Mommsen javasolta (*dignitae*) olvasatában.^[24] A szövegváltozatok közül mind a mai napig a Premerstein-féle verzió az elfogadott. K. Galinsky Augustus *auctoritas*-át magasabb fokú erkölcsi vezetői képességeknek értelmezi („*higher kind of moral leadership*”^[25]). Rámutat, hogy Augustus a *Res Gestae*-ben egyik tisztségét/címét sem emelte ki olyan erőteljesen, mint amikor *auctoritas*-áról beszélt. Ezen egyéb tisztségekről Galinsky úgy tartja „They were basically transactional powers (potestates) for the operation of the government. They were not negligible and were indeed necessary, but they were secondary to the concept that he, quite rightly, considered to be at the center of his rule, namely, auctoritas.”^[26]

Az *auctoritas* (amelyet *Dio Cassius* tipikusan római jelenségnek tartott, amely ezért görögre nem fordítható le)^[27] Galinsky szerint túlmutat az anyagi világ szempontjain. A *transactional power* fogalmával ellentétben az *auctoritas* magában foglal bizonyos anyagi, intellektuális és erkölcsi felsőbbbséget, amely a császár végső, legteljesebb hatalmának kifejeződése morális szinten.^[28] Az *auctoritas*-ban kifejeződő hatalmat – J.M. Burns nyomán – az ún. *transformational power* fogalmában értelmezi. Burns rámutat, hogy ez a fajta hatalom akkor fordul elő, amikor az emberek úgy kerülnek kapcsolatba egymással, hogy a vezetők és a követők a motiváció és a moralitás magasabb szintjére emelik egymást. Az ilyen vezetői képességet több jelzővel is lehet jellemezni: felemelő, megmozdító, inspiráló, felmagasztaló, buzdító. Maga a vezetői képesség akkor kerül a moralitás szintjére, amikor az emberi viselkedés és etikai törekvés szintjét is felemeli mind a vezető mind a követő részéről. A folyamat maga nehezen megfogható: jórészt arra irányul, hogy tudatossá tegye mindazt, ami a követőknek addig csupán a tudattalanjában szunnyadt.^[29]

[22] Res Gestae 34.3.

[23] Res Gestae 34.3.

[24] Premerstein, 1924, 104-105.

[25] Galinsky, 1998, 12.

[26] Galinsky, 1998, 12.

[27] Lexundria.com: Dio 55.3.5. 60.

[28] Galinsky, 1998, 12.

[29] Burns, 1978, 136.

Az *auctoritas* ezért – ahogy Nótári szerintem helyesen utal rá – tényleg „a vezetőnek a mana növeléséhez szükségéhez numinózus (*numen*ből eredő) képessége”,^[30] ugyanakkor véleményem szerint (ellentétben Nótárral) az *auctoritas* nem a „numinozítás ... teremtő funkciója”,^[31] mert ez utóbbit sokkal inkább a „beleszülés” képességét magában rejtő *imperium* hordozza.

A növelni tudás, felsőbb szintre emelés képességét kifejező *auctoritas* fogalmát egészíti ki az a kvalitás, amelynek fontosságát Varro olyan nagyra tartotta, hogy magával a *numen*-nel azonosította.^[32] Az *imperium* szó közjogi kategóriaként a legfőbb római hivatalviselő univerzális kompetenciáját és rendelkezési jogát jelentette, *imperium*mal ugyanakkor – ahogy Marót is rámutat – nem csak az *imperator* rendelkezett. Volt a fogalomnak ugyanis egy másik aspektusa is, amellyel az *imperium* egy személyhez kötődő tulajdonságként jelent meg.^[33] A szó eredete ez utóbbi értelmében a dinamisztikus irányzat képviselői szerint az *in + parere* összetételben keresendő. Az *imperium* ennél fogva egy személynek azon képességét jelöli, amellyel valaki másokban valamit létrehoz, „beleszül”. Marót Wagenvoortnak az *imperium*ról írt munkájában – Varróhoz hasonlóan – mind az *auctor*, mind az *imperator* szavakat a *numen*nel azonosítja, amikor azt mondja, hogy „... az *imperator* szó – az *augur*, *auctor* stb. szavakhoz hasonlóan – a.m. a főnök (*rex*, stb.) manája”.^[34] Fentebb látható (a 16. számú lábjegyzethez tartozó idézetben), hogy Köves-Zulauf Wagenvoort álláspontját osztja, amikor az *imperium* fogalmát a vezető manájával tartja egyazon fogalomnak. Figyelemreméltó ugyanakkor, hogy az *auctoritas*, illetve az *imperium* szavaknak – azok kifejezett személlyel összefüggő értelmükben pl. Augustus esetében létezik az *auctor* (*auctor optimi status*^[35]) és *imperator* (*et postea, quotienscumque imperator appellatus sum*^[36]) formája, személyhez köthető főnévi formában a *numen* esetében viszont nincs ilyen alak. Toutain ugyan azonosnak véli a *numen Augusti*t Augustus személyével, mert a fogalmi elkülönítést – különös tekintettel a provinciái használatban – meglehetősen szőrszálhasogatónak tekinti,^[37] maga Köves-Zulauf hívja fel a figyelmét arra a római vallásra tipikusan jellemző, azon aprólékos elválasztásra való hajlamra, amely megmutatkozik mind a pontifikális vallásban, de akár a mindennapok különféle jelenségeihez kötődően is (gabonafélékhez kötődő különböző istenek). A *numen* (amelyet Rose e tárgyban írt művében a manának feleltet meg)^[38] ennél fogva tehát lehetséges, hogy mégsem azonos értelmű fogalom a kezdetben mágikus jelentéstartalmú *imperium*, illetve az *auctoritas* szavakkal.

[30] Nótári, 2003, 51.

[31] Nótári, 2003, 52.

[32] Varro, 1990.

[33] Köves-Zulauf, 1995, 17.

[34] Marót, 1943, 258.

[35] The Latin Library: Suet. Aug. 28. 3.

[36] Res Gestae 4.28.

[37] Nótári, 2003, 48-49.

[38] Rose, 1951, 44., 109.

De mi köti össze e két fogalmat, amellyel birtokosa – a fentebb leírtak szerint – egy archetípus megjelenítőjeként is megmutatkozik?

C.G. Jung a mana fogalmát – lényegében Rose-hoz hasonlóan – a kollektív tudattalanban lévő, hatalmas energiát képviselő, hatalommal és tekintéllyel (!) bíró személyiség (hős, istenember) archetípusának írja le.^[39] Jung az archetípusokat numinózus, elsöprő, ellenállhatatlan erővel bíró jelenségeknek tartotta, amelyek egészen addig differenciálatlan lehetőségként szunnyadnak a tudattalanban (ld. a 29. számú jegyzetet!), amíg azokat a tudat tartalommal nem tölti meg. Az archetípusok mint magatartási ősminták, az emberiség ősi tapasztalatainak lecsapódásai a tudatosulás során archetipikus képek, szimbólumok formájában válnak érzékelhetővé, az archetípus aktiválásához szükséges erőt pedig épp a *numen* hordozza (amelynek talán épp ezért nem is lehet személyhez köthető főnévi formája, ahogy fentebb vizsgáltam). Jung a mana- személyiséget a hős férfialakjának archetípusával azonosítja, akinek ugyanúgy van animája, mint minden más férfinak. Az *anima* az ego és a tudattalan közötti kapcsolat megteremtését segíti elő, így az *animával* való harmonikus egyensúly fenntartása az *imperiummal* és *auctoritással* rendelkező vezető esetében a *numen* hatóerejét és annak irányát is megszabja. A *numen Augusti* ezért – véleményem szerint – a kollektív tudattalanban élő hős archetípusának a tudat szintjén érzékelhető, aktiválódott megnyilvánulása, amely eredője mindazon képességeknek, amivel Augustus az *auctoritas* és az *imperium* formájában rendelkezett. Burns *transformatív power* fogalmának megfelelően *auctoritas* a követők tudattalanjából emeli fel a tudat szintjére az *actor* céljának megfelelő, addig inaktív tartalmakat, amelyek a külvilág számára az *imperium* teremtő funkciója által válnak érzékelhetővé. Az *auctoritas* és az *imperium* tehát az *anima* integrációjának alapjául szolgáló eszközök (ezért is lehetett *imperiuma* és *auctoritasa* is csak férfiaknak), amelyek megfelelő használata az *animával* való harmóniát eredményezi, ennek jutalma pedig a hatalom stabilitása. Az *animával* való egyensúlyi állapot fenntartására, így a hős archetípusával való azonosulás elkerülésére irányuló tudattalan törekvése érhető tetten Augustusnak a köztársasági értékek látszatápolását célzó azon rendelkezéseiben, amelyek révén saját személyének istenként való ábrázolását kizárólag a provinciákban és kezdetben csak azzal a feltétellel engedélyezte, hogy őt „Dea Romával, Róma Istennővel, az állam isteni megtestesülésével szoros egységben tiszteljük”.^[40]

Augustus uralkodói személyiségében összpontosuló, kvázi-isteni kvalitások az epiphániától idegenkedő római nép vallási labilitásához egészen addig illeszkedtek szervesen, amíg a karizmatikus uralkodó *auctoritasa* révén nem engedett több tudattalan tartalmat a felszínre jutni, mint amennyit a rómaiak félelemmel teli vallási érzületének sérülékeny egyensúlya képes volt elviselni. Bár ezt a ké-

[39] Jung, 1958, 31.

[40] Köves-Zulau, 1995, 102.

nyes egyensúlyt – ahogy Polybios is utal rá^[41] – az állam mesterségesen igyekezett fenntartani, a római császárság vallástörténetének végig alapvető jelensége maradt a hivatalos vallás és az egyéni vallásosság közötti szakadás. Bár „Augustus restaurációs és konzerváló valláspolitikája helyreállíthatta az istenek roszakag szentélyeit és füstlepte szobrait; új életet lehelhetett a már-már feledésbe merült állami szertartásokba és a papi szervezetek tevékenységébe: a római vallást mint tömegek eleven hitét nem támaszthatta fel”.^[42] Köves-Zulauf mutat rá arra, hogy a hivatalos római vallás „alapvető összeütközése a kereszténység új vallásával nem véletlenül az uralkodók kultusza terén játszódott le. A római állam szempontjából ez a konfliktus azonban nem vallási küzdelem volt már, hanem államjogi ütközet, harc az alattvalók lojalitásának kikényszerítéséért.”^[43]

Bár Augustus még mesteri módon lavírozott a *princeps inter pares* és az egyed-uralkodó státusa között, az őt követő időkben a hős archetípusával már teljesen azonosult, ezért a tudattalan és az ego közötti egyensúlyt örökre elvesztő uralkodók nyílt *apoteosis*-a szükségszerűen vezetett az *anima* destruktív hatásán keresztül – a numinózus erő megszűnésén át az *imperium* teremtő funkciójának, és ezzel – a hivatalos római vallás tekintélyének is az elvesztéséhez.

IRODALOM

- Adamik Tamás (2009): *Római irodalom: a kezdetektől a Nyugatrómai Birodalom bukásáig*. Kalligram Kiadó, Budapest.
DOI: <https://doi.org/10.1556/9789634540427>.
- Bailey, C. (1922): Review of Auguralia und Verwandtes. Reviewed by E. Flinck. In: *The Classical Review*. Vol. 36, No. 1/2.
DOI: <https://doi.org/10.1017/s0009840x00015985>.
- Cicero, Marcus Tullius (1985): *Az istenek természete*. Helikon, Budapest.
- Fishwick, Duncan (1969): Genius and Numen. In: *Harvard Theological Review*. 62(3).
DOI: <https://doi.org/10.1017/s0017816000032405>.
- Fishwick, Duncan (1970): Numina Augustorum. In: *The Classical Quarterly*. 20(1).
DOI: <https://doi.org/10.1017/s0009838800044773>.
- Fishwick, Duncan (2007): Numen Augustum. In: *Zeitschrift Für Papyrologie Und Epigraphik*. 160.
DOI: <https://doi.org/10.4324/9781351219662-12>.
- Galinsky, Karl (1998): *Augustan culture: an interpretive introduction*. Princeton University Press, Princeton, New Jersey.
DOI: <https://doi.org/10.5860/choice.34-2305>.
- Hahn István (1975): *Róma istenei*. Gondolat Kiadó, Budapest

[41] „Mivel minden tömeg ingatag, hajlamos jogtalanság elkövetésére, oktan gyűlölködés és vad szenvedély tölti el – nincs más hátra, mint hogy homályos félelem és szorongó hangulat keltésével tartssuk féken.” (Polybios, VI. 56, 6-15.).

[42] Hahn, 1975, 110.

[43] Köves-Zulauf, 1995, 100.

- Jung, Carl Gustav (1958): *Psychology and Religion. Volume 11: West and East*. Routledge, New York.
DOI: <https://doi.org/10.1515/9781400850983.3>.
- Köves-Zulauf, Thomas (1995): *Bevezetés a római vallás és monda történetébe*. Telosz Bt., Budapest.
- Marót Károly (1943): Imperium (Wagenvoort). In: *Egyetemes Philologiai Közlöny*. 1943/36. sz.
- Mommsen, Theodor (1883): *Res gestae divi Augusti: ex monumentis Ancyrano et Apolloniensi iterum*. Vol. 1. Berolini, Weidmannos.
- Nótári Tamás (2003): Numen és numinozítás. A római tekintélyfogalom vallási aspektusai. In: *Aetas*. 18. évf., 2003/3-4. sz.
- Polübiosz (2004): *Polübiosz történeti könyvei*. I-II. kötet. (Ford.: Muraközy Gyula, Forissek Péter, Kató Péter, Sipos Flórián, Patay-Horváth András.) Attraktor Kiadó, Máriabesnyő–Gödöllő.
- Pötscher, Walter (1988): ‚Numen‘ und ‚numen Augusti‘. In: Pötscher, Walter (ed.): *Hellas und Rom. Beiträge und kritische Auseinandersetzung mit der inzwischen erschienenen Literatur*. Georg Olms Verlag, Hildesheim.
DOI: <https://doi.org/10.1515/9783110854503-009>.
- Premerstein, Anton V. (1924): *Zur Aufzeichnung der res Gestae Divi Augusti im Pisidischen Antiochia*. In: *Hermes*. 59(1).
- Rose, Herbert Jennings (1951): Numen and mana. In: *Harvard Theological Review*. Vol. 44/1951.
DOI: <https://doi.org/10.1017/s0017816000027760>.
- Toutain, Jules (1907): *Les cultes paiens dans l'Empire Romain*. Ernest Leroux, Paris.
- Taylor, Lily Ross (1937): Tiberius' Ovatio and the Ara Numinis Augusti. In: *The American Journal of Philology*. 58(2).
DOI: <https://doi.org/10.2307/290210>.
- Varro, Marcus Terentius (1996): *De lingua latina*. Vol. 85. John Benjamins Publishing, Amsterdam.
- Wagenvoort, Hendrik (1956) *Studies in Roman literature, culture and religion*. Brill, Leiden.

ONLINE HIVATKOZÁSOK

- Lexundria.com: Dio, Cassus: Roman History in Nine Volumes. Vol. 55. (Elérhető: <https://lexundria.com/dio/55/cy>. Letöltés ideje: 2023.11.01.).
- Monument.ach: Paulus Diaconus. Excerpta ex libris Pompeii Festi de significatione verborum, 2,2. (Elérhető. http://www.monumenta.ch/latein/text.php?-tabelle=Paulus_Diaconus&rumpfid=Paulus%20Diaconus&level=&domain=&lang=0&links=&inframe=1&hide_apparatus=1%C2%AC_first_frame=. Letöltés ideje: 2023.11. 01.).
- Res Gestae 4.28. (Elérhető: <https://www.thelatinlibrary.com/resgestae.html#4>. Letöltés ideje: 2023. 11.06.).
- Res Gestae 34.3. (Elérhető: <https://www.thelatinlibrary.com/resgestae.html#34>. Letöltés ideje: 2023.11. 01.).
- The Latin Library: Ovidius, Publius Naso: Epistulae ex Ponto III.1,161. (Elérhető: <https://www.thelatinlibrary.com/ovid/ovid.ponto3.shtml>. Letöltés ideje: 2023.10.31.).

- The Latin Library: Suet. Aug. 28. 3. (Elérhető: <https://www.thelatinlibrary.com/suetonius/suet.aug.html#28>. Letöltés ideje: 2023.11.04.).
- Varro, Marcus Terentius (1990): *De lingua Latina* 7, 85. *Numen dicunt esse imperium*. Elérhető: https://www.documentacatholicaomnia.eu/03d/-116_0027,_Varro,_Marcus_Terentius,_De_Lingua_Latina,_LT.pdf. Letöltés ideje: 2023.11.01.).

Szerényi Gábor grafikája